

УДК 17.023.32

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2024.2.11>**Борканюк Алла Борисівна**кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософіїНаціональної академії Служби безпеки України
вул. М. Максимовича 22, Київ, Україна
orcid.org/0000-0002-2929-2583**Шульмін Сергій Олександрович**

старший викладач кафедри філософії

Національної академії Служби безпеки України
вул. М. Максимовича 22, Київ, Україна
orcid.org/0000-0002-2929-2583

ФІЛОСОФІЯ І КУЛЬТУРА МІНЛИВОСТІ СЬОГОДЕННЯ

Резюме: У першій чверті XXI століття людство стикається з глобальними проблемами, вирішення яких має вирішальне значення для всієї цивілізації. Сучасна значимість філософії вимагає більшої ясності і чіткості в судженнях, зрозумілості аргументації та використання інформації як орієнтира для формування переконань у сфері моральних і смислових виборів. Сьогодні філософія, виходячи з мозаїчних інтелектуальних досліджень, все більше акцентує на внутрішньо-інтимних формах розуміння індивідуального, де дух служить ідеалом належного, а філософська рефлексія вважається виявом еволюційної зрілості як окремої особистості, так і суспільства в цілому. Саме тому **метою статті** є виявлення специфіки феномену філософії і культури мінливості сьогодення в контексті сучасного наукового дискурсу. У роботі використані наступні **методи дослідження**: пошуковий по наявній методичній та науковій літературі, із концептуальним та критичним аналізом знайденого матеріалу для дослідження інтерпретації, визначення та розгортання концептів та термінів, що використовуються у сучасному філософському дискурсі, а також для оцінки та критики аргументів та позицій різних наукових поглядів. **В результаті** дослідження зазначено, на зламі XX та XXI століття енергійна динаміка соціального та політичного життя, наукова революція і нові технології, процеси глобалізації змінюють спосіб життя людини, трансформують актуальну культуру, її форми та способи передачі. Наголошено, що новий стан свідомості та світосприйняття сучасної людини на початку XXI століття висуває проблеми культури на перший план, а в гуманітарних науках все чіткіше проявляється «культурний переворот», що виявляється у тому, що вчені все уважніше ставляться до впливу культури та менталітету людей на перебіг різних суспільно-політичних процесів. Відмічено, що період сучасної культури називається «Метамодерном», який визначається як коливання між загальним та індивідуальним, духовним та внутрішньо-особистим, що відчувається кожною людиною. Також розглянуто особливості мережевого суспільства та Інтернет-культури на сучасному етапі існування людства. Зазначено, що мережеве суспільство являє собою нову систему соціальної взаємодії, в центрі якої знаходиться особистість. А Інтернет-культура базується на вірі в технологічний прогрес та реалізується у віртуальних мережах з метою створення нового суспільства.

Ключові слова: філософія, культура, науково-технічна революція, культурний переворот, Метамодерн, мереживе суспільство, Інтернет-культура.

Вступ. У першій чверті XXI століття людство стикається з глобальними проблемами, вирішення яких має вирішальне значення для всієї цивілізації. Філософія – це роздуми над сутністю, універсальністю, всеосяжністю та визначеністю. В XXI столітті зростає потреба в зверненні до філософії. В цифрову епоху мережевих відносин, геополітичних протиріч, трансформацій антропологічних вимірів через пандемію, кризи моральних цінностей та фундаментальних соціокультурних змін, сучасні філософи повинні провести глибоке переосмислення

та об'єднати свої зусилля. З 2002 року третій четвер листопада оголошено Міжнародним днем філософії, а з 2005 року – Всесвітнім днем філософії. В Україні цей день відзначається з 2006 року.

Сучасна значимість філософії вимагає більшої ясності і чіткості в судженнях, зрозумілості аргументації та використання інформації як орієнтира для формування переконань у сфері моральних і смислових виборів. Ця необхідність обумовлена цілим спектром реальних змін, що відбуваються на наших очах, і складних трендів їх розвитку. Так, у 2020 році ЮНЕСКО вклав акцент на розгляд форм і просторів філософської практики, які суттєво відрізняються від тих, що були характерні для минулих століть. Сьогодні філософія, виходячи з мозаїчних інтелектуальних досліджень, все більше акцентує на внутрішньо-інтимних формах розуміння індивідуального, де дух служить ідеалом належного, а філософська рефлексія вважається виявом еволюційної зрілості як окремої особистості, так і суспільства в цілому [8, с. 6].

Мета та завдання. Метою статті є виявлення специфіки феномену філософії і культуру мінливості сьогодення в контексті сучасного наукового дискурсу. Досягнення мети вимагає розв'язання наступних завдань: проаналізувати передумови появи виникнення феномену філософії і культури мінливості сьогодення; з'ясувати особливості сучасної культури – Метамордерна; розглянути особливості мережевого суспільства та Інтернет-культури на сучасному етапі існування людства.

Методи дослідження. У роботі використані наступні методи дослідження: пошуковий по наявній методичній та науковій літературі, із концептуальним та критичним аналізом знайденого матеріалу для дослідження інтерпретації, визначення та розгортання концептів та термінів, що використовуються у сучасному філософському дискурсі, а також для оцінки та критики аргументів та позицій різних наукових поглядів.

Результати. У середині ХХ століття розпочалася науково-технічна революція (НТР), яка представляє собою корінний переворот у розвитку продуктивних сил суспільства. Цей переворот суттєво впливає на сучасний спосіб життя суспільства, на всі аспекти та прояви існування соціуму та самої людини. саме у цей період починає формуватися філософія культури як власне трансцендентальний ідеалізм. Зокрема, такі погляди висловлювали німецькі неокантіанці з Баденської школи, такі як В. Віндельбанд, Г. Ріккерт та інші, які розвивали ідеї І. Канта та уявлення про ціннісний характер культури. Завдяки їх науковим поглядам закріпилась класифікація наук, згідно з якою науки поділені на дві групи: науки про природу і науки про культуру. Розглядаючи місце філософії, Віндельбанд приходив до висновку, що вона повинна стати філософією культури. Неокантіанці намагалися зрозуміти, що культура є цілісність, а також виявити, що визначає культуру і який її зміст [5, с. 103]. Саме тому філософи у ХХ столітті все частіше зверталися до проблем культури. Адже енергійна динаміка соціального та політичного життя, наукова революція і нові технології, процеси глобалізації, що змінюють навколишній світ з неймовірною швидкістю, перевертають звичні уявлення сучасної людини про себе та світ, змінюють її спосіб життя, трансформують актуальну культуру, її форми та способи передачі.

Про «несвоечасність», кризу, загибель філософії, її вичерпаність почали говорити майже з моменту її народження і аж до наших днів. Це розчарування в культурі є суттєвим ознакою соціальних криз, а кожний переломний етап соціального життя сприймався як критичний, кризовий, перехідний. А на перетині ХХ-XXI століть гостро відчувалася кризова ситуація, що охоплювала все людство, всі прояви його життєдіяльності. Так Дж. Хорган у своїй праці «The End of Science» [12] описував кризове становище у науці, філософії, мистецтві.

З таким категоричним висновком неможливо погодитися. Ймовірно, це не кінець, а трансформація, далеко не перша серед багатьох, через які пройшла філософія. Переосмислення самої себе, пошук своєї сутності і специфіки на стрімкому повороті історії – це характерна риса філософії. У відповідь на виклики мінливості сучасного суспільства, виклик часу філософія намагається виявити фундаментальні значення людського існування. Вона не може дати абсолютні відповіді на всі питання буття, але прагне подолати обмеженість своїх минулих рішень, знайти більш глибокі їх основи.

У сучасних поглядах науковців відбувається зміщення центру тяжіння філософії від виявлення основи всього множини речей та явищ до аналізу основ людської культури. Новий стан свідомості та світосприйняття сучасної людини на початку XXI століття висуває проблеми культури на перший план, а в гуманітарних науках все чіткіше проявляється так званий «культурний переворот», що виявляється у тому, що вчені все уважніше ставляться до впливу культури та менталітету людей на перебіг різних історичних, політичних, соціальних та економічних процесів.

Для ситуації «постсучасності» характерні уявлення про віртуальну реальність, теорії множинних світів, темпоральні утопії, що дозволяють сучасній людині проникати в різні часові шари. Ці тенденції соціокультурного розвитку призводять до усвідомлення складності світу та процесів, що в ньому відбуваються, а також до відмови від його фіксації в загальних концепціях, заснованих на бінарних опозиціях. На цьому тлі зростає когнітивна складність свідомості сучасних людей, у якій накопичуються певні концепти, уявлення, елементи знань, що умовляють можливість розуміння соціальної дійсності, культурних та соціальних норм, «правил гри» та інших аспектів [9, с. 39].

Філософія взаємодіє з усією культурою, з усіма її проявами без винятку. Надмірна залежність філософії від окремих аспектів культури (релігії, науки, ідеології), небезпека втрати нею своєї автономії та специфіки були помічені О. Шептяком. Він зазначав, що філософія є найбільш незахищеною стороною культури, а вершини філософської творчості проявляються у миті звільнення від підпорядкування релігії та науці [10, с. 86].

Б. Рассел визначав філософію як нічию землю, розташовану між наукою і релігією. У цьому є сенс. Філософія, спілкуючись з наукою, виходить за межі науки, відмовляючись від відомого, науково освоєного світу, роблячи прорив в невідомість. Проте це не є втрата у світ потойбіччя (царство релігії). У філософії присутнє розуміння того, що на людині лежить непідйомний тягар існування, але він повинен нести цей тягар. Філософія страждає людською мукою. Для неї характерне не лише інтелектуальне, але й моральне напруження [7, с. 18].

Не випадково період сучасної культури називається «Метамодерном», який визначається як коливання між загальним та індивідуальним, духовним та внутрішньо-особистим, що відчувається кожною людиною [13, с. 59]. Практична філософія, шукаючи нове розуміння себе, ґрунтується на раціональності та класичних традиціях філософування, та здійснюється через трансформацію екстремально-суб'єктивного «Я». Філософське прагнення до істини проявляється не безпосередньо, але через таємничу трансформацію смислів, виходячи за межі інтелектуального і спрямовано на духовний розвиток людини.

У сучасних умовах, коли філософія втрачається в абстрактному інтелектуальному теоретизуванні, роль культури значно зростає. Вона стає формою самодетермінації індивіда, особистості, формою самодетермінації нашого життя, свідомості, діяльності. До кінця XX століття фактори детермінації ззовні (економічні, соціальні, політичні), як матеріального, так і духовного походження, досягли небезпечної межі. Небезпека ядерної війни, екологічної катастрофи, тоталітарних режимів, вандалізму і агресії очевидна. Але той самий XX століття народжує сили самодетермінації, закладені в культурі. Включення культури у всі сфери життя – виробничі, соціальні, духовні – єдиний надій сучасного людства. Потрібно бути готовими жити в швидкозмінному суспільстві з ростучою культурною детермінацією. І одним з проявів такої детермінації є поява мереживого суспільства, яке виникло з появою та стрімким розвитком Інтернету.

Ж. Денисюк зазначав, що середовище Інтернету – це поєднання інформаційно-комунікативної й технічної складової частини із соціокультурною, що стало уособленням та синонімом інформаційного суспільства і його розвитку, головним чинником та виразником світової глобалізації [3, с. 179].

Мережеве суспільство – це специфічна форма соціальної структури, яка є характерною для інформаційного суспільства. Сучасний український філософ С. Дацюк відмічає, що саме зараз мережеві громади стають впливовою силою сучасності і майбутнього [3]. Щоб вижити в сучасному світі, людям і країнам потрібно приймати мережевий спосіб взаємодії. Мережа,

у свою чергу, є організаційною структурою, що характеризує взаємодію сукупності об'єктів, об'єднаних певними формами зв'язків, які базуються на взаємодії людей. Основою взаємодії є реалізація спільних інтересів незалежно від геополітичних факторів, що сприяє соціально-політичним та культурно-історичним змінам в сучасному світі [1, с. 7].

Цифрові засоби комунікації (Інтернет, системи збереження та передачі даних, мобільні комунікації) та мереживе суспільство настільки стали популярними в житті сучасної людини, що сьогодні простежується процес диджиталізації таких явищ, які б ми ще кілька десятиріч років тому ніколи не зараховували до сфери медіа – «цифрова пам'ять», «цифровий Бог», «цифровий секс», «цифрова подорож». Ці культурні феномени стали можливими для осмислення завдяки понятійному апарату постмодернізму.

Наразі існує різноманітне розуміння Інтернет-культури, що свідчить про її складність та постійну змінність, а також незавершеність вивчення. Іспанський дослідник М. Кастель розглядає Інтернет-культуру як культуру її творців. Він виділяє чотири основні шари цієї культури: технократичну культуру, культуру хакерів, підприємницьку культуру та культуру віртуальних спільнот. За його словами, Інтернет-культура – це культура, що базується на вірі в технологічний прогрес, активно підтримується спільнотами хакерів, існування яких залежить від вільного та відкритого технологічного творчості, реалізується у віртуальних мережах з метою створення нового суспільства, а також зміцнюється функціонуванням нової економіки підприємців, які надихаються можливістю отримання прибутку [4, с. 59].

Радикальна трансформація соціальності у XXI столітті проходить через заміну просторових спільнот на мережі як стрижневих форм соціальності, виникає нова система соціальної взаємодії, в центрі якої знаходиться особистість. Так, французький філософ Ж. Бодрійяр ще у 1980-х роках XX століття стверджував, що парадигма відчуження XX ст. змінилася епохою «з'єднань, контактів, торкань, зворотного зв'язку та всезагального інтерфейсу» [11, с. 8]. Послідовна технізація змінює життєвий світ сучасної людини на штучне середовище, де тіло людини готуються до завантаження в цифру, де «бачити» передбачає штучну оптику, де «чути» – це увага до швидкісного світу форматної культури, де подорож перетворюється в номадичне поневір'яння у множинному виборі споживача, де комунікація розчиняється у швидкісному волоконному «каркасі» Інтернету У віртуальній реальності тіло зникає, а його існування замінюється кібернетичною нервовою системою, що дозволяє індивіду швидко переміщуватися через електронний простір [6, с. 156]. Це призводить до появи ефекту «всеприсутності», коли людина відчуває себе присутньою одночасно і у просторі, і у часі. Такі можливості надають людині трансцендентальні якості, які раніше вважалися властивими лише Богу.

Висновки. Отже, в результаті дослідження по виявленню специфіки феномену філософії і культури мінливості сьогодення в контексті сучасного наукового дискурсу було проаналізовано передумови виникнення цього явища. Зазначено, що на зламі XX та XXI століття енергійна динаміка соціального та політичного життя, наукова революція і нові технології, процеси глобалізації змінюють спосіб життя людини, трансформують актуальну культуру, її форми та способи передачі. Наголошено, що новий стан свідомості та світосприйняття сучасної людини на початку XXI століття висуває проблеми культури на перший план. Відмічено, що період сучасної культури називається «Метамодерном», який визначається як коливання між загальним та індивідуальним, духовним та внутрішньо-особистим, що відчувається кожною людиною. Також розглянуто особливості мережевого суспільства та Інтернет-культури на сучасному етапі існування людства. Зазначено, що мереживе суспільство являє собою нову систему соціальної взаємодії, в центрі якої знаходиться особистість. А Інтернет-культура базується на вірі в технологічний прогрес та реалізується у віртуальних мережах з метою створення нового суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Войтович Р. Мереживе суспільство як нова форма соціальної організації в умовах глобалізації. *Політичний менеджмент*. 2010. № 5. С. 3–18.

2. Дацюк С. Декларація громад людства. *Народний оглядач*. 2015. URL: <https://hvylya.net/analytiks/society/deklaratsiya-obshhin-chelovechestva.html>. (дата звернення 18.04.2024).
3. Денисюк Ж. З. Культурне середовище Інтернету у функціонуванні аксіосфери суспільства. *Культура України*. 2017. Вип. 58. С. 178–184.
4. Кастельс М. Інтернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства. Київ: «Вид-во ТОВ «Ваклер», 2007. 304 с.
5. Кундереви́ч О. В. Соціокультурні трансформації та постнекласичні практики. *Філософія подієвої культури: історія та сучасність: матеріали Всеукр. наук. практ. конф.* (25–26 березня 2021 р. м. Київ). Київ: Київський національний університет культури і мистецтв, 2021. С. 102–104.
6. Муратова І. А. Понятійний простір філософського осмислення технології. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2016. Вип. 3 (12). С. 151–159.
7. Рассел Б. Історія західної філософії / Пер. з англ. Ю. Лісняка, П. Таращука. Київ: Основи, 1995. 759 с.
8. Шабанова Ю. О. Філософія у світоглядних викликах сучасності. *Філософія і культура в мінливості сьогодення: Матеріали всеукраїнських філософських читань* (24 листопада 2020 р., м. Дніпро). Дніпро: НТУ «ДП», 2020. С. 5–8.
9. Шевчук Ю. А. Віртуальна реальність у контексті формування сучасних культурних практик. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2016. Вип. 6 (15). С. 33–41.
10. Шепетяк О., Шепетяк О. Філософія: Підручник. Львів: Місіонер, 2020. 784 с.
11. Baudrillard J. Ecstasy of communication. New York: Autonomedia, 1988. 107 p.
12. Horgan D. The End of Science. New York: Broadway Books, 1996. 336 p.
13. Vermeulen T., Akker R. Notes on metamodernism. *Journal of Aesthetics & Culture*. 2010. V 2. pp. 56–77.

REFERENCES

1. Vojtovych R. (2010) Merezheve suspilstvo yak nova forma sotsialnoi orhanizatsii v umovakh hlobalizatsii [Network society as a new form of social organization in the conditions of globalization]. *Politychnyi menedzhment*, no. 5, pp. 3–18 [in Ukrainian].
2. Dacyuk S. (2015) Deklaratsiia hromad liudstva [Declaration of the Communities of Mankind]. *Narodnyi ohliadach*. URL: <https://hvylya.net/analytiks/society/deklaratsiya-obshhin-chelovechestva.html>. (accessed 18 April 2024) [in Ukrainian].
3. Denysyuk Zh. Z. (2017) Kulturne seredovyshche Internetu u funksionuvanni aksiosfery suspilstva [Cultural environment of the Internet in the functioning of the axiosphere of society]. *Kultura Ukrainy*, no. 58, pp. 178–184 [in Ukrainian].
4. Kastels M. Internet-galaktyka. Mirkuvannya shhodo Internetu, biznesu i suspilstva [Internet galaxy. Considerations regarding the Internet, business and society]. Kyiv: «Vyd-vo TOV «Vakler», 304 p [in Ukrainian].
5. Kunderevych O. V. (2021) Sotsiokulturni transformatsii ta postneklasychni praktyky [Sociocultural transformations and post-nonclassical practices]. *Filosofiiia podiievoi kultury: istoriia ta suchasnist: materialy Vseukr. nauk. prakt. Konf.* (25–26 bereznya 2021 r. m. Kyiv). Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi universytet kultury i mystetstv, pp. 102–104 [in Ukrainian].
6. Muratova I. A. (2016) Poniatiinyi prostir filosofskoho osmyslennia tekhnolohii [Conceptual space of philosophical understanding of technology]. *Filosofiiia i politolohiia v konteksti suchasnoi kultury*, no. 3 (12), pp. 151–159 [in Ukrainian].
7. Rassel B. (1995) Istoriia zakhidnoi filosofii / Per. z angl. Yu. Lisnyaka, P. Tarashhuka. [istory of Western Philosophy / Trans. from English Yu. Lisnyaka, P. Taraschuk]. Kyiv: Osnovy, 759 p. [in Ukrainian].
8. Shabanova Yu. O. (2020) Filosofiiia u svitohliadnykh vyklykakh suchasnosti [Philosophy in the Worldview Challenges of Modernity]. *Filosofiiia i kultura v minlyvosti sohodennia: Materialy vseukrainskykh filosofskykh chytan* (24 lystopada 2020 r., m. Dnipro). Dnipro: NTU «DP», pp. 5–8 [in Ukrainian].
9. Shevchuk Yu. A. (2016) Virtualna realnist u konteksti formuvannia suchasnykh kulturnykh praktyk [Virtual reality in the context of the formation of modern cultural practices]. *Filosofiiia i politolohiia v konteksti suchasnoi kultury*, no. 6 (15), pp. 33–41 [in Ukrainian].

10. Shepetyak O., Shepetyak O. (2020) *Filosofia: Pidruchnyk* [philosophy: Textbook]. Lviv: Misioner, 784 p. [in Ukrainian].
11. Baudrillard J. (1988) *Ecstasy of communication*. New York: Autonomedia, 107 p.
12. Horgan D. (1996) *The End of Science*. New York: Broadway Books, 336 p.
13. Vermeulen T., Akker R. (2010) Notes on metamodernism. *Journal of Aesthetics & Culture*, V 2, pp. 56–77.

Borkaniuk Alla Borysivna

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Philosophy
National Academy of the Security Service of Ukraine
22, M. Maksymovycha str., Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-2929-2583

Shulmin Serhiy Oleksandrovyh

Senior Lecturer at the Department of Philosophy
National Academy of the security service of Ukraine
22, M. Maksymovycha str., Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-2929-2583

PHILOSOPHY AND CULTURE OF CONTEMPORARY CHANGE

In the first quarter of the 21st century, humanity faces global challenges, the resolution of which is crucial for the entire civilization. The contemporary significance of philosophy demands greater clarity and precision in judgments, comprehensibility of arguments, and the use of information as a guide for forming beliefs in the sphere of moral and meaningful choices. Today, philosophy, based on mosaic intellectual research, increasingly emphasizes internal and intimate forms of understanding the individual, where the spirit serves as the ideal of propriety, and philosophical reflection is considered a manifestation of evolutionary maturity both for the individual and society as a whole. Therefore, the purpose of the article is to identify the specificity of the phenomenon of philosophy and the culture of change in the present context of scientific discourse. The following research methods were used: search in available methodological and scientific literature with conceptual and critical analysis of the found material, for the investigation of interpretation, determination, and deployment of concepts and terms used in contemporary philosophical discourse, as well as for the evaluation and criticism of arguments and positions of various scientific views. As a result of the study, it is noted that at the turn of the 20th and 21st centuries, the energetic dynamics of social and political life, scientific revolution and new technologies, and processes of globalization are changing the way of life of human beings, transforming the current culture, its forms, and methods of transmission. It is emphasized that the new state of consciousness and worldview of modern humans at the beginning of the 21st century brings cultural problems to the forefront, and in the humanities, a «cultural turn» is increasingly evident, which is manifested in scholars paying more attention to the influence of culture and mentality on the course of various socio-political processes. It is noted that the period of contemporary culture is called «Metamodernism," which is defined as oscillation between the general and the individual, the spiritual and the inner-personal, felt by every individual. The features of network society and Internet culture at the present stage of human existence are also considered. It is pointed out that the network society represents a new system of social interaction, centered around the individual, and Internet culture is based on faith in technological progress and is realized in virtual networks with the aim of creating a new society.

Key words: philosophy, culture, scientific and technological revolution, cultural turn, Metamodernism, network society, Internet culture.